

nost doživljanja ni popustila; osebna prizadetost je samo na videz zabrisana v nenavadni obliki in izrazu.

Zajc se v zbirki *Jezik iz zemlje* zaustavlja ob nekaterih aktualnih problemih življenja, vrta v njihovo notranjost, išče jim vzroke in posledice. Vse te slike, ki so zaradi svoje groteskne karakterističnosti in močnih pesnikovih subjektivnih potez večkrat kar enostranske in brezupno črne, postavljajo skrb za človeka in človečnost v sredino te poezije. Pesnik je v njej izpovedal več pomembnih dejstev iz psihologije in emocionalnosti sodobnega človeka. To je izrazil v novi obliki in vsebini. V jeziku je izkoristil precej izraznih variant, ki v poeziji do sedaj še niso bile mnogo rabljene. Izrazitost v vsebini in obliki govori o tem, da se za temi pesnimi skriva občutljiva in sama sebi zvesta osebnost.

France Novak

VČERAJŠNJI SVET V KOZAKOVI »PUNČKI«

Od dokaj obsežnega opusa, ki je pritekel izpod peresa Ferda Kozaka, je njegova dramatika najbolj živo zarezala v naše družbene razmere tridesetih let. Vrh družbene kritike v Kozakovem dramskem prizadevanju pa pomeni prav njegova tragedija *Punčka*, ki sta jo za uprizoritev v ljubljanski Drami pripravila Josip Vidmar in Primož Kozak (uprizorjena je bila v sezoni 1958/59), Državna založba Slovenije pa je v preteklem letu poskrbela za njeno knjižno izdajo.

Zamisel, kritično prikazati vrhno meščansko plast predvojne Ljubljane, je prvenstveno zrasla iz pisateljeve ogorčenosti nad razmerami v tem desetletju, kakor jih je sam doživljal. Tedaj se je trgovska buržoazija majhne, v gospodarskem pogledu zaostale, pa vendar socialno precej vzburkane Slovenije že zvijala v krčih ekonomske degeneracije ter v instinktivnem občutju bližajočega se konca zanikavala veljavnost najprvobitnejših človeških moralno-etičnih norm. Brez dvoma so Kozaka kot aktivnega intelektualca spodbujali številni literarni analitiki evropske meščanske družbe, da je to ogorčenost izpovedal. A kljub temu, da so družbeni kritiki od Galsworthyja preko Ibsena in Bernarda Shawa do našega Cankarja tej vrsti literature že ustvarili tradicijo, pa Kozakova dramatika ni konvencionalna, niti glede na slovenske razmere po sili moderna. Bila je pristni izraz časa, ravno tako kot esejistika Iva Brnčiča, delo Bratka Krefta in mnogih drugih.

Kozak je torej ustvarjal pod neposrednim vtisom in v sorazmerno kratkem časovnem razdobju so se rodili osnutki za tri njegova temeljna dramska dela: za *Profesorja Klepca*, za *Vido Grantovo* in za *Punčko*. Prvi dve deli sta prišli na oder že pred drugo vojno, izdelava tretjega pa se je zavlekla, najbrž prav zato, ker je avtor tu skušal bolj kot v prejšnjih dveh primerih prodreti v finančnoaristokratsko miselnost svojega časa. Medtem ko je profesor Klepec iz njegove komedije še pomilovanja vredna karikatura iz predvojne meščanske sredine, Vida Grantova pa več ali manj žrtev ljubezenskega naključja, kakršna prinaša življenje vedno in povsod, pa tragedija *Punčke* izvira predvsem iz miselnosti te kaste, torej iz prepada, ki loči svet karierističnega, za bogastvom drvečega meščana in pa svet nenačetege, od zunanjih okoliščin nedotaknjenege čustvovanja. Resnost meščanskega problema se je pri Kozaku stopnjevala od primera do primera. *Profesor Klepec* je povprečna komedija, tudi v *Vidi Grantovi* je še nekaj satire (n. pr. v prizoru, ko industrialec Mihael Grant gosti svoje prijatelje), v

Punčki pa se vsa komika dosledno umakne sociološkemu analiziranju te družbene plasti in resnobnemu odkrivanju njenega moralnega profila.

Marsikaj seveda v *Punčki* ni novo. Že v Ibsenovih dramah so konvencionalni odnosi v družbi razkrivani kot moralni absurd, prav tako pri Kozaku. Torej se ta ni dosti odmaknil od dramaturške poti, ki jo je utrl Norvežan. V tehniki prikazovanja pa je drama blizu Cankarjevi komediji *Za narodov blagor*. Kot je pri Cankarju cela odrska družba uglasena na isti političnoprestizni ton, le Ščuka stoji na nasprotnem bregu, tako so tudi v Kozakovi drami nasprotujoče si sile neenakomerno razdeljene. Na eni strani v denar in v poslovni uspeh zavarovani karieristi, na drugi pa samo Punčka s pristno, sicer nekolikanj moderno ljubeznijo, s široko človečnostjo in z vero v ljudi. S tem nesorazmernim antagonizmom je Kozaku uspelo prikazati pridobitniško vzdusje denarnih mogotcev v stari Ljubljani prav tako, kot je Cankar prepričljivo karikirал politični snobizem naših voditeljev v avstro-ogrski Sloveniji. Slika je seveda tembolj popolna in tembolj jasna, ker v obeh primerih edini pozitivni lik drži ogledalo ostalim in je tako ta nasprotnik kot edini antagonist — v Cankarjevem in Kozakovem primeru — glavna oseba, četudi nima ne tam ne tu odločujoče besede in ne največje vloge.

Čeprav je avtor vse osebe, razen Punčke seveda, spravil na približno isto stopnjo neetike in nemoralnega karierizma, pa je vendar svet njegovih koristljubov dokaj pester. Vsaka oseba te prijazne družčine je problem zase in dožnanost oseb s psihološkega vidika je največja dragocenost drame.

Denarni mogočnik Svetina je tip hladnega poslovnega človeka, njegova življenjska filozofija je omejena na metode trgovskega poslovanja. Ljubezen in ženitve mu pomenijo le toliko, kolikor prispevajo k temu, da je ime družine, hiše in firme zavarovano. Tudi Kirn je pristaš moderne filozofije denarja, razen tega pa še samozavesten sladokusec, cinik in spreten intrigant v poslovnih in tudi čustvenih zadevah. Od teh dveh se močneje loči Svetinov odvjetnik Sitar, ki prebira Dostojevskega in piše članke o socialnih nalogah demokracije, a se spričo svoje perfidne narave ne more razviti v nasprotnika bogataške miselnosti, četudi nekateri prizori dajo slutiti tak njegov razvoj. Svetinova žena Ida je kljub svojemu demonskemu pohlepu po ljubezni in bogastvu v bistvu le tragična figura na šahovnici tedanje trgovske družbe, prav tako je tudi mladi študent Krže preveč pasiven in preslab, da bi se mogel upreti miku slave in bogastva. Vsi ti ljudje pripravijo Punčko do čustvenega zloma, ki se konča s samomorom.

V drami je Kozak pokazal tenak posluš za notranje konflikte v ljudeh, glede na to pa, da ob spopadih med njimi prihajajo na dan uživaški in izkoriščevalski nagibi tiste družbene plasti v predvojni Sloveniji, ki je obvladovala naš trg, dobiva avtorjevo označevanje oseb tudi močno družbenokritično noto. Psihologija v drami pa ni prisiljena (kvečjemu tam, kjer Punčka govori o svoji fantovski prešernosti iz časov, ko je živela na deželi). Povsod stoji avtor v ozadju, a vse osebe mu govore v njegovem jeziku in so mu v medsebojnih karekterizacijah poslušno, disciplinirano orodje.

Dogodki drame so postavljeni v leto 1936, snov je pisatelj dolgo nosil v sebi in z njo prešel tudi revolucijska leta. Šele po njegovi smrti je drama dobila končno obliko, a od tega je le prvi dve sliki izdelal avtor sam, za ostale tri slike je zapustil dokaj točne osnutke. Morda ima prav ta dolga pot nekaj zasluge pri tem, da je v delu družbena analiza včerajšnjega sveta tako prepričljiva.

Jože Šifrer